सतार समुदायमा विवाह : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभूवन विश्वविद्यालय मानविकि तथा समाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र

विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक

आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत

शोध-पत्र

प्रस्तुतकर्ता

तेज कुमार प्रसाई

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

२०६८

सतार समुदायमा विवाह : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभूवन विश्वविद्यालय मानविकि तथा समाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि प्रस्तुत

शोध-पत्र

प्रस्तुतकर्ता

तेज कुमार प्रसाई

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

२०६८

सतार समुदायमा विवाह : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन   प्रस्तुतकर्ता तेज कुमार प्रसाई   २०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको लागि आंशिक आबश्यकता पुरा गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत **"सतार समुदायमा विवाह : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन"** विषयक शोधपत्र **तेज कुमार प्रसाई**ले मेरो निर्देशन, सुझाब तथा सुपरिबेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्य प्रति सन्तुष्ट छु अत : शोधपत्रको अन्तिम मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

जीवन मणि पौडेल

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

मिति :-

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

"सतार समुदायमा विवाह : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन" शीर्षक राखि त्रिभुवन विश्वविद्यालय समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर अन्तरगत स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने **तेज कुमार प्रसाई**ले प्रस्तुत गर्नु भएको शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

हस्ताक्षर

प्रा.डा. ओम गुरुङ ....

(विभागीय प्रमुख)

उप-प्राध्यापक - टीकाराम गौतम ....

(बाह्य परीक्षक)

उप-प्राध्यापक - जीवन मणि पौड्याल ....

(शोध निर्देशक)

प्राक्कथन

प्रस्तुत **"सतार समुदायमा विवाह : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन"** शीर्षकको शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक कार्य पूर्तिको लागि तयार पारिएको हो । यस शोधपत्र लेखनका क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनु हुने अनारमनी १, कात्रियावाडीका सम्पूर्ण सतारहरुमा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । यस शोधपत्रको प्रस्तावना कार्य देखि अन्त्य सम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई निर्देशन, सल्लाह, सुझाब एबं सहयोग प्रदान गर्नु हुने समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागका उप प्राध्यापक जीवन मणि पौडेल प्रति आभार ब्यक्त गर्दछु । त्यस्तै शोधपत्रको तयारीको क्रममा स्वीकृति प्रदान गरि अनुसन्धान गर्ने अबसर दिनुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. ओम गुरुङ ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । समय समयमा विभिन्न सल्लाह, सुझाबहरु दिनुहुने अन्य गुरुवर्गहरु प्रति धन्यबाद ज्ञापन गर्दछु ।

त्यस्तै आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराउन सहयोग गर्नुहुने् शैक्षिक संस्थाहरुलाई धन्यवाद नदिरहन सक्दिन । मेरो शोधपत्रको लेखनमा सहयोग गर्नुहुने मित्रहरु सुमन घिमिरे, राकेश कट्टेल, गोपाल संग्रौला, लिला प्रसाद चौधरी, लिला मणि दाहाल र यामुना नेपाल पनि धन्यवादको पत्र हुनुहुन्छ ।

मेरो जीवनको पाइलासँगै भौतिक, आर्थिक, तथा हरेक क्षेत्रमा सहयोग गर्दै उच्च शिक्षा सम्म पठन प्रोत्साहन गरि यो अवस्थामा ल्याइदिनु हुने आदरणीय वुवा कमलराज प्रसाई र आमा देवका प्रसाई प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी अहिलेको अवस्था सम्म पुऱ्याई शोधकार्य गरुन्जेलको समय सम्म पनि अझै हौसला; सहयोग र प्रेरणा दिइरहने दिदी, वहिनी, दाजु, भाई र सम्पूर्ण आफन्त प्रति ज्यादै ऋणि छु ।

यस शोधपत्र तयारका लगि आवश्यक सहयोग एवं कम्प्युटर टाइपिङ र प्रिन्टिङ गरी सहयोग गर्नुहुने रमेश महर्जन पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

तेज कुमार प्रसाई

मिति :- कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

विषय सूची

	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	**i**
स्वीकृति पत्र	**ii**
प्राक्कथन	**iii**
विषय सूची	**iv**
तालिका सूची	**ix**
संक्षिप्त रुप	**x**
अध्याय - एक	**१-६**
परिचय	
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ अध्ययनको समस्या	२
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४ अनुसन्धानको औचित्य	५
१.५ सैद्धान्तिक अवधारणा	५
१.६ अध्ययनको संगठनात्मक स्वरुप	६
अध्याय - दुई	**७-१७**
२. साहित्य समिक्षा	७
२.१ प्रकार्यात्मक सिद्धान्त : एक विश्लेषणात्मक ढाँचा	७
२.२ नेपालमा जनजाति सम्वन्धि अध्ययन	९
२.३ सतार जातिको उत्पत्ति र आगमन	११
२.३.१ उत्पत्ति	११
२.३.२ थरको उत्पत्ति	१३
२.३.३ सतार जातिको नेपालमा आगमन	१४
२.४ सतार जातिको विवाह सम्बन्धी समाजशास्त्रीय अध्ययनः एकक समीक्षा	१५

अध्याय - तीन **१८–२२**

अनुसन्धान विधि

३.१ अध्ययन क्षेत्र छनौटको औचित्य १८

३.२ समग्रता र नमूना छनौट १९

३.३ तथ्याङक संकलनका विधिहरु १९

३.३.१ सामूहिक छलफल १९

३.३.२ जनगणना विधि/सगंमता विधि २०

३.३.३ अन्तरवार्ता विधि २०

३.३.४ अवलोकन विधि २१

३.४ तथ्याङ्कको विश्लेषण २१

३.५ अध्ययनको सीमा २१

अध्याय - चार **२३–२६**

अध्ययनको क्षेत्र र सतार जातिको सामान्य परिचय

४.१ झापा जिल्लाको परिचय २३

४.२ अनारमणि गा.वि.स.को परिचय २४

४.३ उमेरका आधारमा काब्रियावाडीका सतार जनसंख्या २५

अध्याय - पाँच **२७–४५**

४. सतार समुदायको सामाजिक, आर्थिक र धार्मिक अवस्था २७

५.१ सामाजिक अवस्था २७

५.२ सतार समूदायको सामाजिक-राजनैतिक संस्था २७

५.२.१ माझी हडाम २८

५.२.२ जगमाझी २९

५.२.३ नाइके २९

५.२.४ गुणीत (चौकिदार) २९

५.२.५ राइवर बुढा २९

५.२.६ विवाहसंग सम्बन्ध ३०

५.२.७ सतार समूदायमा गाउँ सभाद्वारा मिलाइएको विवाह सम्वन्धि एक घटना ३०

५.२.८ दर्गिन ३१

५.२.९ ओभ्का वा धामी ३१
५.३ अरु जातिसंग सतार समूदायको सम्बन्ध ३२
५.४ सतार जातिको थर ३४
५.५ सतार समूदायको परिवार प्रथा ३५
५.६ सतार समूदायको आर्थिक अवस्था ३७
५.६.१ काब्रियावाडीका सतार जातिको आर्थिक अवस्था ३७
५.६.२ काकियावाडीका सतार जातिको पेशा ३८
५.६.३ पशुपालन ३९
५.६.४ सतार जातिमा कामको वर्गीकरण ४०
५.६.४.१ श्रम विभाजन ४०
५.६.५ किनमेल ४०
५.७ सतार समूदायको धार्मीक अवस्था ४०
५.८ धर्म ४१
५.९ सतार जातिका देवि-देवताहरु ४१
५.९.१ ठाकुरजी देवता ४१
५.९.२ मराङ देवता ४२
५.९.३ जोहर एरा देवता ४२
५.९.४ गोसाई एरा देवता ४२
५.९.५ मोडेको तुइरो (पंच देवता) ४२
५.९.६ अतोवांगो (ग्राम देवता) ४२
५.१० सतार समूदायका चाडपर्वहरु ४३
५.१०.१ सहराए पर्व ४३
५.१०.२ बाहा पर्व ४४
५.१०.३ एरोक पर्व ४४
५.१०.४ शिरुवा-विशुवा पर्व ४४
५.१०.५ जन्थाड पर्व ४४
५.१०.६ साकरात पर्व ४५
५.१०.७ दशैं र तिहार पर्व ४५

५.१०.८धर्म, चाडपर्व र विवाहको सम्बन्ध ४५

अध्याय - छ **४६-६३**

सतार जातिको विवाह

६ विवाह ४६

६.१ सतार समूदायमा ५ पुस्ता सम्म विवाह हुँदैन जसलाई निम्न चार्टमा देखाइएको छ। ४६

६.२ सतार समूदायको विवाह पद्धति ४६

६.३ सतार समूदायमा विवाहका लागि केटी खोज्ने प्रचलन ४७

६.४ नेपेल ४८

६.५ सतार समूदायमा विवाह प्रथा र तिनमा आएको परिवर्तन ४९

६.५.१ किरिन बाहु बाप्ला (मागी विवाह) ५०

६.५.२ टुकी दिपाल बाप्ला (कम खर्चिलो विवाह) ५४

६.५.३ घरदी ज्वाई बाप्ला (घर ज्याई विवाह) ५४

६.५.४ गोलाट बाप्ला (साटा-साट विवाह) ५५

६.५.५ निरबोलक बाप्ला (केटीको इच्छा अनुसारको विवाह) ५५

६.५.६ इटुक बाप्ला (केटाको इच्छा अनुसार विवाह) ५६

६.५.७ हिरोन चेतन बाप्ला (बहु विवाह) ५६

६.५.८ यदि केदिया अरमत बाप्ला (जारी विवाह) ५७

६.५.९ अपाङ्ग गीर बाप्ला (प्रेम विवाह) ५८

६.५.१० खाङ्या बाप्ला (विधवा वा विदुर विवाह) ५९

६.५.११ होलि बाप्ला (भाउजु विवाह) ६०

६.६ कार्य क्षेत्र अध्ययनमा निम्न प्रकारका विवाह निम्न जनाले गरिएको पाइयो। ६१

६.७ बेहुलाको पहिरन ६१

६.८ बेहुलीको पहिरन ६२

६.९ गर - गहना ६२

६.१० सतार समूदायमो अन्य पक्षमा आएको परिवर्तन ६२

६.१०.१ विवाहको उमेरमा आएको परिवर्तन ६२

६.१०.२ बेहुला-बेहुली छान्ने अधिकारमा आएको परिवर्तन ६३

६.१०.३ दाइजो प्रथामा आएको परिवर्तन ६३

अध्याय - सात ६४-६६

सारांश, मुख्य प्राप्ति र निष्कर्ष

सुझावहरु ६६

सन्दर्भसूची

परिशिष्ट

फोटाहरु

तालिका सूची

	पृष्ठ
तालिका नं. १ : उमेरका आधारमा काब्रियावाडीका सतार जनसंख्या	२६
तालिका नं. २ : सतार समूदायको परिवार प्रथा	३६
तलिका नं. ३ : सतारहरुको पेशा विवरण	३८
तालिका नं. ४ : काकियावाडीका सतारहरुको पशुपालन	३९
तालिका नं. ५ : कार्य क्षेत्र अध्ययनमा निम्न प्रकारका विवाह निम्न जनाले गरिएको पाइयो	६१

संक्षिप्त रुप

गाविस	=	गाउँ विकास समिति
जिविस	=	जिल्ला विकास समिति
केतवि	=	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
वि.सं.	=	विक्रम संम्वत
ई.सं.	=	ईश्वी संम्वत
एन.जी.ओ.	=	गैर सरकारी संस्था
आई.एन.जी.ओ.	=	अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था